

Norris J. Chumley

Isihia

Prezența lui Dumnezeu
în liniștea sufletului

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CHUMLEY, NORRIS J

Isihia : prezența lui Dumnezeu în liniștea sufletului /

Norris J. Chumley ; trad.: din lb. engleză de Iuliana Schipor și
Ioan-Lucian Radu. - Iași : Doxologia, 2017

ISBN 978-606-666-596-4

I. Schipor, Iuliana (trad.)

II. Radu, Ioan-Lucian (trad.)

2

© Norris J. Chumley, 2014. All rights reserved.

© Editura Doxologia, 2017

ISBN 978-606-666-596-4

Norris J. Chumley

Isihia

Prezența lui Dumnezeu
în liniștea sufletului

Traducere din limba engleză

IULIANA SCHIPOR ȘI IOAN-LUCIAN RADU

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfîntitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA
Iași, 2017

Cuprins

Prefața autorului	9
Liniștirea (<i>isihia</i>): O cale de a-L cunoaște pe Dumnezeu	13

Partea I

Dezvoltarea și metoda isihiei după mărturiile practicantilor ei din vechime

1. Marii Părinți isihști	39
2. Despre isihștii din vechime și metoda folosită	83
3. Evoluția vieții monahale	88
4. Prin isihie, omul dobândește pacea și comuniunea cu Dumnezeu	104

Partea a II-a

Tăcerea (*isihia*) în atenția contemporanilor

Metodele și importanța practicii isihiei în afara și în interiorul mănăstirilor	119
1. Despre experiența comunicării cu Dumnezeu prin isihie	124
2. Isihia ca model de viață pentru cei din afara mănăstirilor	136
3. Pace și milă prin rugăciune: unirea minții cu trupul	148
4. Isihia în practică personală	157
Concluzie	169

Prefața autorului

Scopul acestei cărți este acela de a analiza tehnicile din vechime și mai noi ale *liniștirii* (*hesychia*¹, în greacă); în al doilea rând, de a transmite câte ceva din experiențele religioase personale ale monahilor și monahiilor care folosesc astăzi aceste tehnici: prin text, îndrumarea prin viu grai și învățarea prin puterea exemplului.

O anumită parte a experienței religioase va rămâne întotdeauna lăuntrică și cu neputință de redat. Însă tăcerea, în mare, poate fi abordată ca un fenomen observabil prin componentele sale diferite: cuvinte și fapte, imagini și sunete, texte și ritualuri, istorie și doctrină. Emoțiile și experiențele nu pot fi auzite sau văzute direct de alții, dar pot fi reprezentate prin cuvinte, simboluri, sunete și imagini. Expresiile faciale, pozițiile corpului, îmbrăcămintea, culorile și așa mai departe pot ajuta la exprimarea a ceea ce cuvintele nu pot descrie deplin și ele sunt importante. Ideile abstracte din spatele experiențelor pot fi descrise prin cuvinte și prin semnificațiile lor.

Liniștea sau *hesychia*, o metodă de a controla trupul și de a aduna atenția minții prin tăcere și rugăciune

¹ Cuvânt grec pentru „liniștire” sau „tăcere și nemișcare”, care inițial semnifica o stare de retragere a asceților, cu scopul de a contempla; treptat, ajunge să se refere la o practică specifică de rugăciune a monahilor athoniți.

către Iisus Hristos, este o practică ascetică creștin-ortodoxă care poate oferi o stare de pace și o experiență duhovnicească transcendentă a lui Dumnezeu. Conform anumitor practicanți ai isihiei, în special a athoniților începând cu secolul al XI-lea, experiența lui Dumnezeu ca „Lumină necreată” transcendentă a fost asemănată cu cea trăită de Apostolii lui Hristos care au fost martori ai Schimbării la Față pe Muntele Tabor².

În această carte se discută despre practica personală a isihiei. Monahi și monahii creștin-ortodoxe din trei locații inițiale ale învățaturii despre isihie – Egipt, Grecia și România – au ales de bună voie să ofere comentarii, descrieri și demonstrații ale modului în care ei practică isihia pentru un public ortodox și secular neascetic.

Isihia s-a născut odată cu retragerea creștinilor din secolul al II-lea în singurătatea deșertului egiptean. În secolul al VI-lea, a fost dezvoltată de monahii din Mănăstirea „Schimbarea la Față” din Muntele Sinai, cunoscută și ca Mănăstirea Sfintei Ecaterina. Practica a devenit deosebit de întrebuițată în monahismul creștin ortodox după secolul al XIV-lea, mai ales în Muntele Athos, și ulterior s-a răspândit în Europa de Est.

Scopul acestei cărți este acela de a analiza și prezenta informații despre: (1) posibilele valori pozitive ale isihiei din perspectiva practicanților ei, din Antichitate până în prezent, și (2) cum a fost transmisă această practică altora de-a lungul timpului.

² Așa cum este descrisă de Sfântul Simeon Noul Teolog, în *The Practical and Theological Chapters. Three Theological Discourses* (Kalamazoo, MI: Cistercian, 1982), p. 23.

Pe acest subiect s-au scris numeroase cărți și comentarii foarte valoroase³. De asemenea, s-au făcut și numeroase filme despre mănăstiri și viața monahală, dintre care se merită a fi menționate *Inside Mt. Athos* (BBC, 1970); *Frontline: The Early Christians* (WGBH/PBS, 2000), *Mt. Athos: Mountain of Silence* (Ministry of Hellenic Culture, 1989), *Into Great Silence* (2006) și un reportaj în cadrul emisiunii „60 Minutes” de la CBS despre Muntele Athos (2011). Ca o componentă suplimentară a cercetării mele, am oferit publicului un documentar, *Mysteries of the Jesus Prayer* – acesta fiind, de fapt, un extras dintr-un film etnografic, intitulat „Be Still and Know”, în care apar mulți asceți intervievați în această carte. El este deja disponibil pe DVD în toată lumea. Am publicat și o carte care a însoțit acel extras documentar, *The Mysteries of the Jesus Prayer*⁴.

³ Origen (185-cca 254), *Despre primele principii*; Macarie Egipteanul (cca 300-391), *Omilii*; Evagrie (n. 399), *Capetele gnostice și Tratatul practic*; Diadoh (sec. V), *Capetele gnostice*; Ioan Scărarul (525-606), *Scara dumnezeiescului urcuș*; Maxim Mărturisitorul (580-662), *Viața ascetică: Patru sute de capete despre iubire*; Simeon Noul Teolog (949-1022), *Despre viața mistică: Discursurile etice*; Grigorie Sinaitul (1255-1346), *Despre rugăciune*; Grigorie Palama (1296-1359), *Tomul aghioritic. În apărarea sfinților isihăști*; și analize și comentarii remarcabile făcute de Athanasius, Bradshaw, Brown, Chryssavgis, Florovsky, Harmless, Krivocheine, Lossky, Markides, McClellan, McGuckin, Merrill, Merton, Meyendorff, Migne, Papademetrio, Seraphim Rose, Sherrard, Sofronie, Taft, Thunberg, Vasileios, Vivian, Waddell, Ward, Wybrew *et al.*

⁴ Cartea a fost tradusă în limba română cu titlul: Norris J. Chumley, *Tainele Rugăciunii lui Iisus*, traducere de Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2011 [n. tr.].

În volumul de față, voi analiza practica isihiei, originile sale istorice și cum este luată în prezent, folosindu-mă de texte străvechi și contemporane, analizând unele izvoare secundare, întrebuițând tehnicile moderne ale interviului, observației și înregistrării pe film digital high-definition.

Pentru a ilustra folosirea practicii isihiei în contextele istorice și contemporane, am vizitat fiecare dintre cele trei locații unde isihia a luat naștere și a înflorit: Egiptul, cu al său Munte Sinai, Grecia și România.

Cercetarea textelor vechi este folositoare pentru analiza atât a istoriei, cât și a practicilor ascetice, pentru a le plasa în contextul lor istoric, pentru a înțelege etimologiile și cum era întrebuițată isihia în trecut. Textele discutate în această carte sunt binecunoscute, chiar legendare; ele sunt temelia practicilor ascetice și a dezvoltării Bisericii, de asemenea.

În general, textele au rolul de manuale menite a-i călăuzi duhovnicește pe monahi și monahii. Înțelepciunea lor nu este îngrădită în epoca scrierii lor, iar punerea lor în practică în afara mănăstirilor se poate dovedi folositoare.

Înțelepciunea care este cuprinsă în textele vechi și rânduielele de viață duhovnicească recomandate atât de practicanți ai rugăciunii din vechime, cât și de cei contemporani au rezistat testului timpului dintr-un motiv foarte important: ele sunt menite a fi metode de a-L căuta pe Dumnezeu și de a te împărtăși cu El, reguli pentru a trăi în ascultare și dăruire față de Dumnezeu. Aceste învățături s-au dovedit folositoare, chiar mântuitoare pentru cei care le-au urmat de-a lungul veacurilor.

Totuși, toate învățăturile includ recomandarea de a practica isihia și rugăciunea neîncetată sub călăuzirea unui părinte sau a unei maici duhovnicești. Niciuna dintre învățături nu prevede faptul că isihia poate fi pusă în lucrare fără ajutorul unui povățuitor. Mai mult, este important să înțelegem că textele ascetice vechi sunt scrise pentru monahi, nu pentru mireni. Este posibil să integrezi rugăciunea și contemplarea tăcută în propria viață, dar categoric nu este o idee bună să faci aceasta fără un povățuitor duhovnicesc. Mai mult, isihia este lucrată în combinație cu Sfânta Liturghie, rânduiala ascetică și împărtășirea deasă cu Dumnezeu sub forma Euharistiei: Trupul și Sângele Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

În sfârșit, am folosit analiza istorico-critică acolo unde tema discuției era reprezentată de ascetismul din vechime și cel contemporan, încercând să contextualizez trecutul și prezentul. Este important să știi că anumite evenimente s-au petrecut în perioada în care au fost scrise textele, dar și să faci paralele cu practicile și concepțiile contemporane. Vă recomand să căutați un povățuitor duhovnicesc încercat și să puneți în lucrare aceste metode de rugăciune.

Liniștirea (isihia): o cale de a-L cunoaște pe Dumnezeu

Practica liniștirii, *isihia* – retragerea din lumea exterioară pentru a dobândi tăcerea lăuntrică, contemplația și rugăciunea – și *isihasmul* reprezintă o metodă de a-L cunoaște pe Dumnezeu, având la bază credința că este posibilă unirea cu Dumnezeu și cunoașterea Sa nemijlocită. Mulți isihaști, din secolul al II-lea și până în zilele noastre, au scris despre roadele experienței lor.

Creștinismul ortodox, prin definiție, păstrează ca pe un tezaur învățăturile și practicile din vechime și nu caută schimbarea. Convingerea ascetică ortodoxă că împărtășirea cu Dumnezeu este posibilă prin intermediul retragerii pentru a trăi în tăcere și netulburare și prin rugăciunea neîncetată către Hristos, în singurătate sau în cadrul unei obști, este în mare parte neschimbată de la originile sale din secolul al II-lea, dar metoda transpunerii acestei convingeri în practică a suferit modificări. Cartea de față susține și aduce argumente în privința modului în care transmiterea isihiei a suferit schimbare și inovație.

Implicită în starea și practicile isihiei este importanța încetării oricărei activități și discuții lumești pentru a te retrage în tăcere, nemișcare și izolare. În timp ce în practicile isihiei experiența relațională dintre Dumnezeu și om a fost socotită drept ideal suprem, relațiile dintre om și om fie au fost în mod intenționat evitate de monahi, fie importanța lor a fost diminuată: isihăștii, în mod tradițional sau ca regulă, doresc să trăiască singuri, să-și păstreze starea de isihie sau/și se asociază doar cu alți monahi care evită influențele și tulburările din afară. Această atitudine poate fi remarcată în special la primii sfinți practicanți ai isihiei. În ziua de astăzi, se observă o insistență foarte accentuată pe relația dintre fiu și părinte/maică/bătrân duhovnicesc, iar *isihia* este socotită nereditoare dacă este lucrată în afara vieții euharistice a Bisericii; trebuie în mod obligatoriu lucrată acolo unde „doi sau mai mulți s-au adunat”¹ întru Numele cel Sfânt al lui Iisus Hristos.

Însuși termenul de „monah” (*monachos*) înseamnă „cel care este singur”. Această fugă din lumea exterioară pentru a fi singur era, de asemenea, o fugă de ceilalți monahi. Însă singurătatea și isihia nu sunt sinonime. Scopul real nu era pur și simplu îndepărtarea de ispite sau de presiunea comunității. Era ceea ce Harmless numește „un adânc plin de har al nemișcării lăuntrice”². Starețul Iosif Isihastul, un monah athonit contemporan,

¹ Cf. Mt. 18, 20: „Unde sunt doi sau trei, adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” [n. tr.].

² William Harmless, *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism* (Oxford: Oxford University Press, 2004), p. 228.

scrie: „Scopul era isihia, liniștirea, calmul prin care omul întreg este precum un iaz cu apă nemișcată care poate să reflecte soarele. A fi într-o relație nemincinoasă cu Dumnezeu, a sta înaintea Lui în orice împrejurare – aceasta era viața îngerească, viața duhovnicească, viața monahală, scopul și calea monahului”³. Așa cum a spus Avva Alonie: „Dacă omul nu va spune mereu în inima sa: «Numai eu și Dumnezeu suntem pe lume», nu-și va găsi liniștea”⁴.

Isihia a fost transmisă de-a lungul timpului de povățuitori duhovnicești, însă din punct de vedere istoric, a putut fi deprinsă doar în mănăstiri, fie printr-o relație de duhovnic-ucenic, fie prin intermediul textelor și ghidurilor monahale. Această practică este atât de tainică, încât mulți ortodocși laici nici măcar nu știu că există. De aceea este cu atât mai neobișnuit ca un cercetător laic și etnograf, care nu practică asceza și nici măcar nu este ortodox, să fie în stare să înregistreze, atât în scris, cât și pe peliculă, practici și povățuiri pentru a le putea prezenta unui public ortodox și neortodox mai larg.

Cuvintele și trăirile isihaștilor contemporani surprinse în acest interviu nu pot fi separate de contextul

³ Benedicta Ward, *The Wisdom of the Desert Fathers: The Apophtegmata Patrum (the Anonymous Series)*, Fairacres Publication (Oxford: S.L.G., 1975), p. xvii.

⁴ Benedicta Ward, *The Sayings of the Desert Fathers: The Alphabetical Collection* (Londra: Mowbrays, 1975), prima apoftegmă [Patericul sau apoftegele părinților din pustiu. Colecția alfabetică – text integral, traducere, introducere și prezentări de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 45].

lor teologic, istoric și metodologic. Întrucât natura acestor experiențe directe și mistice ale lui Dumnezeu sunt esențiale pentru această cercetare, voi prezenta în prima parte tema discuției, analizând și comparând însemnări ale practicanților din vechime. Partea a doua va prezenta, analiza și compara relatările, metodologia și pedagogia povățuitorilor duhovnicești, a oficialilor bisericești și a practicanților contemporani ai isihiei.

Întâlniri cu Dumnezeu

Posibilitatea întâlnirii directe cu Dumnezeu sau a comuniunii cu El sau a vederii Lui reprezintă o chestiune esențială a teologiei. Acest aspect a fost dezbătut atât în Biblie, cât și de practicanții din vechime și de cercetătorii moderni; însă, în realitate, aceasta rămâne o taină nesfârșită. Astăzi, după secole de teorie și practică, doctrina ortodoxă răsăriteană susține că Dumnezeu poate fi cunoscut și simțit; cu acest scop a evoluat și s-a dezvoltat metodologia isihiei.

Isihia (*hesychia*) și derivatele ei – isihast (*hesychast*, un practicant al isihiei) și isihasm (*hesychasm*, sistemul și metodologia folosită de isihăști) – definesc și cuprind câteva domenii: un concept de bază și o stare lăuntrică; practicanții care caută să atingă acea stare lăuntrică; ansamblul de practici care s-a dezvoltat în jurul acestei năzuințe. Isihia descrie o stare de trezvie, de pace și adunare a minții, o urmare a harului, a rugăciunii îndelungate (în special a Rugăciunii lui Iisus) și a împărtășirii cu Sfintele Taine, dar și a stăpânirii de sine. Isihia nu presupune doar tăcere și liniștire, ci și o „dispoziție

spre ascultarea lui Dumnezeu și deschiderea față de El", după cum spun Palmer, Sherrad și Ware, editorii *Filocaliei* în limba engleză⁵.

Studiul meu despre istoria isihiei cuprinde teoreticieni și practicanți importanți, care au dat mărturie despre experiența lui Dumnezeu și dobândirea isihiei prin intermediul isihismului. Prin observarea, discuțiile și interviurile cu călugării și isihăștii contemporani, am descoperit oameni care, precum înaintașii lor, sunt cunoscuți drept asceți luminați, pătrunși de prezența lui Dumnezeu, și care au binevoit să iasă din singurătate pentru a ne împărtăși din trăirile lor. Voi începe prin a scoate în evidență atitudini și cuvinte esențiale ale isihăștilor din vechime din două motive: mai întâi, pentru a demonstra importanța pe care ei o atribuie tăcerii, liniștirii și singurătății, iar mai apoi, pentru a scoate în evidență foloasele isihiei.

Lucrarea cuprinde și sfaturile isihăștilor încercați pentru călugări, de a evita sau reduce legăturile cu ceilalți (mai ales cu persoanele laice și neortodoxe), de a păstra liniștirea și tăcerea. Pentru cititor va fi ușor de observat felul în care valorile isihăștilor diferă de cele ale laicilor: trăirile interioare capătă o valoare mai mare decât orice altă întâmplare din afară, țelurile sunt duhovnicești, nu doar materiale, atenția acordată confortului personal este redusă în favoarea ascultării și slujirii lui Dumnezeu și aproapelui. Conștientizarea

⁵ Nikodemus and Makarios, *The Philokalia: The Complete Text*, trad. de G.E.H. Palmer, Philip Sherard, Kallistos Ware (Londra: Faber & Faber, 1979), p. 364.

acestor valori este importantă în înțelegerea motivației monahilor de a renunța la lume.

Un scurt istoric al isihiei

Din moment ce isihia este privită ca o metodă creștin-ortodoxă de asceză, prin care se dobândește pacea și totodată experiența spirituală vie a lui Dumnezeu, practicantii ei cred că Dumnezeu poate fi într-adevăr simțit, cunoscut.

Potrivit lui Vladimir Lossky, ideea experienței lui Dumnezeu în practicile isihaste pare să pună două probleme: prezența lui Dumnezeu poate fi simțită într-un soi de viață după moarte (în sens eshatologic sau mântuitor) sau Dumnezeu poate fi cunoscut în viața de zi cu zi, printr-o trăire extatică sau transcendentă?⁶ Dacă prima variantă este posibilă, această vedere a lui Dumnezeu are loc înainte de moarte sau chiar în momentul morții? Sau ne împărtășim cu Dumnezeu numai după moarte și înviere? Indiferent de situație, unirea cu Dumnezeu este directă și personală sau se face printr-un mijlocitor?

Sfântul Ioan scria: „Nimeni nu L-a văzut pe Tatăl, în afară de Cel ce este la Dumnezeu; Acesta L-a văzut pe Tatăl” (Ioan 6, 46), făcând referire la Iisus Hristos. Evangheliile sinoptice prezintă această întâlnire cu Dumnezeu

⁶ Vladimir Lossky, *The Vision of God*, trad. de Ashleigh Moorhouse (Londra: Faith Press, 1963), pp. 19-20 [Vladimir Lossky, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. de Prof. dr. Remus Rus, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (EIBMBOR), București, 1995, p. 24].

ca pe o cunoaștere a Lui, nu ca pe o vedere: Nimeni nu cunoaște pe Fiul, decât numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-L cunoaște nimeni, decât numai Fiul și cel cărui va voi Fiul să-i descopere” (cf. Matei 11, 27; Luca 10, 22). Cu alte cuvinte, cunoașterea dumnezeiască poate fi dată sau arătată făpturii umane numai de Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos.

Prima epistolă a Sfântului Ioan (3, 1-2) și prima epistolă către Corinteni (13, 12) a Sfântului Apostol Pavel ne făgăduiesc vederea lui Dumnezeu în calitate de fii ai Lui prin har și prin iubire. Acest har încă nu este întru noi, deoarece noi, cei din lume, încă nu-L cunoaștem pe Dumnezeu și ce vom fi nu s-a arătat până acum. Rodul lucrării harului încă nu s-a arătat. Când va veni, vom fi precum El și „Îl vom vedea cum este”. Mai întâi de toate, această descoperire se face celor care Îl ascultă pe Dumnezeu, „fiilor lui Dumnezeu” sau „copiilor Lui”. Apoi există elementul eshatologic, momentul final când Dumnezeu Se arată la Parusie „atunci când va veni”. Atunci, vom deveni după „asemănarea” lui Dumnezeu, fiind rodul harului Său divin și al iubirii Sale. Pentru Lossky, aceasta este o relație de tip causal: „Vom fi asemenea Lui, fiindcă Îl vom vedea așa cum este”, o consecință a vederii Lui. „Faptul că Îl vedem pe Dumnezeu așa cum este arată că noi suntem plămădiți asemenea Lui”⁷.

Ce cred Părinții Bisericii despre aceasta? Cum anume răspund ei la aceste întrebări: întâlnirea sau unirea cu

⁷ Lossky, *The Vision of God*, p. 25 [Vladimir Lossky, *Vederea lui Dumnezeu*, p. 23].

Dumnezeu are loc numai după moarte sau la sfârșitul veacurilor? Sau poate fi cunoscut Dumnezeu în contextul vieții cotidiene?

W.H.C. Frend susține că Clement Alexandrinul (cca 150 – cca 215) credea la rândul său că putem deveni după „asemănarea” lui Dumnezeu printr-o lucrare de curățire neîncetată, după cum învățau platoniiștii. Clement își îmbina filosofia cu principiul stoic și cel creștin al purificării și al superiorității virtuții în fața rațiunii. În acest sens, el afirmă că, deși „filosofia greacă nu cuprinde întreaga măreție a adevărului și, mai mult, chiar dacă este neputincioasă să pună în practică poruncile Domnului, totuși pregătește drumul celei mai împărătești învățături și înțelepțește într-un oarecare fel pe cel care crede în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, îi formează mai dinainte felul de gândire și-l face în stare să primească adevărul”⁸. Pentru Clement, a te uni cu Dumnezeu, a deveni asemenea Lui, înseamnă a deveni „liber de patimile care opresc sufletul din urcușul spre desăvârșire și îndumnezeire”⁹. Dobândirea asemănării cu Dumnezeu prin *gnosis* (cunoaștere) se adresa doar unui număr mic de aleși, însă Clement scrie că Dumnezeu este accesibil celor pregătiți în urma curățirii și practicării virtuții. Prin cunoaștere, rezultatul curățirii, putem trăi „unitatea ce transcende unitatea, ce trece

⁸ Clement, *Stromateis*, trad. de John Ferguson, (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1991), I.16.80.6 [Clement Alexandrinul, *Stromatele*, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești” (PSB) 5, EIBMBOR, București, 1982, p. 60].

⁹ W.H.C. Frend, *The Rise of Christianity* (Philadelphia: Fortress Press, 1984), p. 370.